

6 กระบวนทัศน์ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น¹

ธนิศร์ เสถียรนาม

นักศึกษาหลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. นพดล ตั้งสกุล

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐานเกี่ยวกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นผ่านการวิพากษ์และอภิปรายสภาพปัญหาสำคัญในบริบทสากลและในประเทศไทย 4 ประเด็นหลัก ได้แก่ ความสับสนและคลุมเครือในแก่นแท้ของศาสตร์วิชา การลดทอนคุณค่าในฐานะสิ่งปลูกสร้างหรืออาคารที่ไม่ใช่สถาปัตยกรรม วิฤตการณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่ลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว และการขาดความชัดเจนในแนวทางการศึกษา พร้อมทั้งให้ข้อเสนอ 6 กระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ประกอบด้วย ความเข้าใจหลักการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ความเข้าใจในพลวัตการเปลี่ยนแปลง การไขความกระจ่างในความเป็นพื้นถิ่น การรู้เท่าทันต่อกระแสการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ การรับมือกับวิฤตการณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กำลังสาบสูญ และการบูรณาการศาสตร์วิชาและขยายขอบเขตของการศึกษา ซึ่งสามารถใช้เป็นกรอบแนวทางในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสมต่อไป

คำสำคัญ: สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น / การศึกษา / กระบวนทัศน์

1. บทนำ

ในปัจจุบันแวดวงวิชาการเริ่มยอมรับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะศาสตร์วิชาแขนงหนึ่ง มีการบรรจุเป็นหลักสูตรและรายวิชาในสถาบันการศึกษาด้านสถาปัตยกรรมศาสตร์ทั้งในประเทศ และต่างประเทศ แต่การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นต้องเผชิญกับสภาพปัญหาเรื้อรังที่สะสมมานานหลาย ทศวรรษ ความสับสนและคลุมเครือในแก่นแท้ของศาสตร์วิชา การลดทอนคุณค่าในฐานะสิ่งปลูกสร้าง หรืออาคารที่ไม่ใช่สถาปัตยกรรม วิฤตการณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กำลังลดจำนวนลงอย่างรวดเร็ว และ การขาดความชัดเจนในแนวทางการศึกษา เป็นประเด็นสำคัญที่ควรได้รับการแก้ไขโดยเร่งด่วนเพื่อ นำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์และพัฒนา บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐาน เกี่ยวกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผ่านการวิพากษ์และอภิปรายประเด็นดังกล่าวทั้งในบริบทสากล และประเทศไทย พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะกระบวนทัศน์ใหม่ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งสามารถ ใช้เป็นกรอบแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม และสามารถ เผชิญกับสภาพปัญหา สถานการณ์ และความท้าทายภายใต้กระแสโลกาภิวัตน์ ซึ่งเป็นกลไกสำคัญ ขับเคลื่อนสภาพสังคมโลกในศตวรรษที่ 21

2. “แก่นแท้” ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

“สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นคืออะไร?” หรือ “อะไรคือแก่นแท้ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น?” เป็น คำที่นักวิชาการตะวันตกพยายามหาคำตอบมานานหลายศตวรรษ Turan (1990a), Stea (1990), Rapaport (1990), Oliver (2006a), Richardson (2001) แสดงความเห็นตรงกันว่าเป็นเรื่องยาก ที่จะให้คำจำกัดความหรือคำนิยามของคำว่า “vernacular” และ “vernacular architecture” ที่มีความหมายชัดเจน และถูกต้องเหมาะสม Rapaport (1990) กล่าวว่า เป็นเรื่องแปลกที่แวดวง วิชาการสถาปัตยกรรมต้องกลับมาอภิปรายถึงคำถามพื้นฐานเหล่านี้ ซึ่งเป็นประเด็นที่ได้รับความสนใจ เสมอในเวทีการประชุม สัมมนา การจัดนิทรรศการ และวารสารวิชาการ อย่างไรก็ตาม การศึกษาค้นคว้า เพื่อให้ได้คำนิยามที่เป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการเป็นเรื่องจำเป็น เนื่องจากความเข้าใจในแก่นแท้ (nature) ของสิ่งที่เราจะศึกษาเป็นก้าวแรกที่สำคัญของทุกศาสตร์วิชา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการ ศึกษาวิจัยอย่างเป็นระบบ

นักวิชาการชาติตะวันตกเริ่มให้ความสนใจในการให้คำนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 อาจกล่าวได้ว่าเป็นผลจากการตื่นตัวในแวดวงวิชาการ สถาปัตยกรรมภายหลังการจัด “งานนิทรรศการสถาปัตยกรรมปราศจากสถาปนิก (*The Exhibition of Architecture without Architects*)” โดย Bernard Rudofsky ในปี ค.ศ. 1964 การให้คำนิยาม ในช่วงแรกนั้น เป็นความพยายามที่จะจำแนกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นออกจากสถาปัตยกรรมประเภท อื่นๆ และพรรณนาถึงคุณลักษณะทางกายภาพ

Rudofsky (1964) กล่าวถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะสถาปัตยกรรมที่ไม่ได้รับการ รับรอง (non-pedigree architecture) ซึ่งมีคำคุณศัพท์ใช้เรียกแตกต่างกันไป เช่น พื้นถิ่น (vernacular) นิรนาม (anonymous) ตามธรรมชาติ (spontaneous) พื้นเมือง (indigenous) ชนบท (rural) ต่างแดน (exotic) ต่างชาติ (alien) กลุ่มชน (communal) และพรรณาคูณลักษณะของ

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าแทบไม่มีการเปลี่ยนแปลง ไม่ได้รับการปรับปรุงไปตามวงจรสมัยนิยมที่มุ่งเน้นความสมบูรณ์แบบ ต้นกำเนิดของรูปทรงและเทคนิคการก่อสร้างอาจสูญหายไปตามกาลเวลา ซึ่งคำนิยามดังกล่าว ในภายหลังมีนักวิชาการหลายท่านโต้แย้งว่าเป็นความเชื่อที่คลาดเคลื่อนที่มองว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีสภาพหยุดนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง

ในปี ค.ศ. 1978 Oliver (2006b) ได้เสนอคำนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง “การก่อสร้างด้วยศาสตร์พื้นบ้าน (*native science of building*)” ซึ่งมาจากการศึกษารากศัพท์ของคำว่า “architecture” และ “vernacular” ซึ่งเขากล่าวว่าน่าจะหาคำนิยามที่ความชัดเจนและเหมาะสมได้ในภายหลัง

นอกจากนี้ Rapaport (1990) กล่าวว่า มีการให้คำนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีกหลายความหมาย เช่น ในปี ค.ศ. 1978 Merrill Swain ให้คำนิยามของ “vernacular” หมายถึง “ถิ่นที่เฉพาะเจาะจง” และในปี ค.ศ. 1983 มีการใช้คำว่า “vernacular” และ “regional” ในความหมายเดียวกันในบทความว่าด้วยภูมิภาคนิยมในหนังสือพิมพ์ New York Times ของสหรัฐอเมริกา ซึ่ง Rapaport เห็นว่าการให้คำนิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในดังกล่าวเป็นการแสดงความหมายโดยนัยเท่านั้น การให้คำนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเริ่มมีความชัดเจนและแสดงถึงแก่นแท้ของศาสตร์วิชามากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ 1990 Turan (1990a) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของรากศัพท์คำว่า “architecture”, “technology”, “building”, “construction”, “art”, “skill”, “craft” และเสนอว่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ “ผลผลิต (product) แต่แค่รูปของสถาปัตยกรรมอย่างเดียวไม่เพียงพอที่จะสื่อความหมายได้ทั้งหมด สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรมีความหมายรวมถึงกิจกรรมเชิงปฏิบัติ (practical activity) ที่ดำเนินไปอย่างเหมาะสมกับสภาพแวดล้อม มีความเกี่ยวข้องกับกระบวนการ (process) และความรู้ความเชี่ยวชาญพิเศษ ซึ่งมีความสัมพันธ์ทางสังคมร่วมกับการออกแบบความเป็นพื้นถิ่น การพึ่งพาอาศัยความสัมพันธ์ทางสังคมในการสร้างสภาพแวดล้อม โดยเผยให้เห็นสภาพการเปลี่ยนแปลง และปัจจัยต่างๆ ที่เป็นตัวกำหนดคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าความหลากหลายและความสลับซับซ้อนของความสัมพันธ์ทางสังคมก่อให้เกิดคุณลักษณะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”

ในปี ค.ศ. 1997 Oliver (2006a) ได้เสนอคำนิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีกครั้งใน “สารานุกรมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของโลก (*The Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World: EVAW*)” มีความหมายว่า “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นประกอบด้วยที่พักอาศัย อาคาร และสิ่งปลูกสร้างอื่นๆ ทั้งหมดของมนุษย์มีความสัมพันธ์ต่อบริบทสภาพแวดล้อมและแหล่งทรัพยากรที่หาได้ ถูกสร้างขึ้นเพื่อเป็นกรรมสิทธิ์ของเจ้าของหรือชุมชน ใช้เทคโนโลยีตามธรรมเนียมประเพณีปฏิบัติรูปทรงทั้งหมดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการเฉพาะเจาะจง คำนิยมเศรษฐกิจ และวิถีชีวิต ตามแต่ละวัฒนธรรมที่ผลิตมันขึ้นมา” ซึ่ง Oliver อ้างว่าคำนิยามดังกล่าวสามารถสรุปได้ว่าอะไรคือสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สภาพแวดล้อมเช่นไรที่โน้มน้าวให้เกิดการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสร้างขึ้นจากอะไร สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีประเภทอะไรบ้าง และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ใด

สำหรับประเทศไทย การให้คำนิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของนักวิชาการไทย โดยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาคำนิยามจากชาติตะวันตก กอปรกับกลั่นกรองผ่านประสบการณ์ที่สั่งสมมาในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

วิโรฒ ศรีสุโร (2544) กล่าวว่า “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นถือกำเนิดขึ้นมาจากภูมิปัญญาของชุมชนที่มีอยู่ในเมืองหลวง ส่วนใหญ่จะอยู่ตามภูมิภาคต่างๆ อันเป็นชนบทห่างไกลจากความเจริญทางวัฒนธรรม ดังเช่น สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของภาคอีสานอันกว้างใหญ่ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของทางภาคใต้ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของทางภาคเหนือ เป็นต้น” การก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นย่อมมีข้อแตกต่างกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น ประกอบด้วย อิทธิพลทางสภาพภูมิอากาศ เผ่าพันธุ์ ความเชื่อและศาสนา สภาพเศรษฐกิจ วัสดุและอุปกรณ์ก่อสร้าง นอกจากนี้ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแต่ละภูมิภาคของไทยมีคุณลักษณะร่วมที่สำคัญ กล่าวคือ “การสร้างที่มุ่งเน้นให้มีประโยชน์ใช้สอยมากกว่าความงาม ภูมิปัญญาของชุมชนชนบทแสดงออกถึงความจริงใจ ถ้ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ใช้วัสดุก่อสร้างที่หาได้ง่ายในพื้นที่ มีลักษณะทางโครงสร้างและการใช้วัสดุ และเรียบง่าย สมถะ รู้พอดี พอควร จึงดูพองาม” วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2544) กล่าวว่า “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นงานศิลปะที่ไม่ใช่ผลผลิตของคนต่างชาติฉลาดหรือผู้ชำนาญเพียงสองสามคน แต่หากว่าเป็นงานคิดค้นและสร้างสรรค์ที่เป็นไปตามธรรมชาติ และกิจกรรมที่ต่อเนื่องของประชาชนทั้งหมดในแต่ละสังคม เพราะอาศัยประสบการณ์และความชำนาญของกลุ่มชนทั้งหมดของสังคมสร้างสรรค์สถาปัตยกรรมขึ้นมาและถ่ายทอดสู่สมาชิกรุ่นหลัง เปรียบดังการมอบรมรดกทางวัฒนธรรมการก่อสร้างของแต่ละสังคม นับเป็นประสบการณ์ที่แสดงถึงศักยภาพทางวัฒนธรรมและสุนทรีย์ของสังคมแต่ละกลุ่ม” นอกจากนี้ วิวัฒน์ (2530) ได้ให้ความหมายของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นครอบคลุมถึงสถาปัตยกรรมพื้นเมือง (indigenous architecture) สถาปัตยกรรมพื้นบ้าน (folk architecture) สถาปัตยกรรมประเพณี (tradition architecture) รวมทั้งอาคารรูปแบบประเพณีที่มีการคลี่คลายรูปแบบไปตามกาลเวลาและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมของแต่ละภูมิภาคและท้องถิ่น

อรศิริ ปาณินท์ (2546) กล่าวว่า “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเป็นคำที่กินความหมายกว้างมาก ครอบคลุมอาคารหลายประเภท เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ กุฏิ เรือนพักอาศัย ยุ้งข้าว เรือนค้าขาย ศาลา ศาลบูชาต่างๆ รวมทั้งอาคารที่เกี่ยวข้องกับชีวิตและอาชีพ เช่น โรงนา โรงนาเกลือ โรงเคี่ยวน้ำตาล โรงสี โรงเลื่อย บ่อนไก่ ฯลฯ ซึ่งอาคารดังกล่าวไม่ได้มีการออกแบบโดยสถาปนิก แต่เกิดขึ้นจากการก่อสร้างที่ถ่ายทอดต่อเนื่องกันมาด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งสิ้น และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้ศึกษาจากความสัมพันธ์เรือนและสภาพแวดล้อมพื้นถิ่น”

สมชาย นิลอาธิ (2556) กล่าวในชั้นบรรยายของเขาว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างรูปแบบ (form) และเนื้อหา (content) รูปแบบ หมายถึง คุณลักษณะทางกายภาพของสถาปัตยกรรม ส่วนเนื้อหา หมายถึง วิถีชีวิตของมนุษย์ ประโยชน์ใช้สอย คติความเชื่อและประเพณี สภาพเศรษฐกิจและสังคม ฯลฯ ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดหรือก่อรูปสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นขึ้นมา ดังนั้น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของนักวิชาการรุ่นใหม่จำเป็นต้องเรียนรู้และพัฒนาจากของเก่า ดังภาษิตอีสานที่ว่า “อย่าลืมของเก่า อย่าเมาของใหม่” การนำรูปแบบและอัตลักษณ์พื้นถิ่น

ไปออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ของรูปแบบและเนื้อหา สถาปัตยกรรมจะต้องสื่อความหมายของความเป็นพื้นที่ได้”

จากการให้คำนิยามของนักวิชาการข้างต้น แสดงให้เห็นแก่นแท้ประการแรกของสถาปัตยกรรมพื้นที่ คือ “หลักการของการศึกษา (principle)” กล่าวคือ การศึกษาความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุผลซึ่งกันระหว่างสภาพแวดล้อมที่สร้างขึ้น (built environment) และการกระทำของมนุษย์ (human action) ความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิต (product) และกระบวนการ (process) ความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรง (form) และเนื้อหา (content) หรือกล่าวให้ชัดเจนขึ้น คือ ความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและบริบททางสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการก่อรูปของสถาปัตยกรรมนั่นเอง

ในปัจจุบัน ความสับสนและคลุมเครือเกี่ยวกับหลักการข้างต้นยังมีปรากฏให้เห็นจากนักวิชาการและสถาปนิกบางกลุ่มที่ยังยึดติดกับการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ตามแนวทางประเพณีนิยมและจินตนิยม (Stea, 1990) ซึ่งนักเคลื่อนไหวในแวดวงวิชาการสถาปัตยกรรมพื้นที่ทั้งในประเทศและต่างประเทศต่างมีความเห็นว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ในยุคปัจจุบันควรตั้งอยู่บนหลักการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อม และต้องตอบโจทย์ต่อสภาพปัญหาและสถานการณ์สังคมโลก มิใช่การพรรณนาถึงคุณลักษณะ ประเภท และความงามของสถาปัตยกรรมเชิงกายภาพ หรือการรับรู้โดยความรู้สึก ความซาบซึ้ง และการรำลึกทวนถึงอดีตดังเช่นธรรมเนียมปฏิบัติแต่เดิม (Turan, 1990a; Stea, 1990; Punpaioj, 2010; ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี, 2552)

แก่นแท้ประการที่สอง คือ “คุณลักษณะ (characteristics)” ของสถาปัตยกรรมพื้นที่ ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี (2552) ได้ศึกษาคำนิยามของ Eric Mercer, R. W. Brunskill, Paul Oliver และ Frank Lloyd Wright และสรุปคุณลักษณะร่วม 3 ประการ คือ (1) เป็นสถาปัตยกรรมที่สร้างขึ้นโดยผู้ใช้หรือผู้อยู่อาศัยเองที่เป็นคนทั่วไปเพื่อการใช้งานของตนหรือของกลุ่ม (2) ตอบสนองต่อสภาพแวดล้อม วิถีชีวิต เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมของตน และเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับบริบทที่ตั้งอยู่ (3) มีการใช้วัสดุ เทคโนโลยี การก่อสร้างที่ทำได้ในท้องถิ่น เป็นไปตามแนวทางและวิธีประเพณีที่ปฏิบัติกันมา

อย่างไรก็ตาม ในทางปฏิบัติการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ต้องเผชิญกับความสับสนในการจำแนกคุณลักษณะและประเภท กล่าวคือ ไม่มีคำนิยามใดที่มีคุณลักษณะที่ครอบคลุม (comprehensive) และชี้เฉพาะเจาะจง (specific) รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นที่ที่มีอยู่ทั่วโลกได้ทั้งหมด หลักฐานที่ยืนยันข้อสมมติฐานนี้ได้ดี คือ งานศึกษาวิจัยของ Rapaport ซึ่งศึกษาคุณลักษณะความเป็นพื้นที่ด้วยวิธีการจำแนกประเภท (taxonomy) โดยมุ่งหวังว่าจะสามารถยกระดับขึ้นเป็นแนวคิดทฤษฎี ผลการศึกษาสามารถจำแนกคุณลักษณะของผลผลิตได้ถึง 20 รูปแบบ และคุณลักษณะของกระบวนการได้ถึง 17 รูปแบบ แต่ Rapaport สรุปว่าคุณลักษณะดังกล่าวไม่เพียงพอที่จะอธิบายความหลากหลายและความสลับซับซ้อนของสถาปัตยกรรมพื้นที่ได้ทั้งหมด (Rapaport, 1990) ในขณะที่ Oliver พบว่าระหว่างการจัดทำ EVAW มีการให้คำนิยาม “vernacular” ที่แตกต่างกันในประเทศต่างๆ เช่น สหรัฐอเมริกา แคนาดา และออสเตรเลีย โดยมีความหมายครอบคลุมถึงบ้านแถว อาคารพาณิชย์ สถาปัตยกรรมริมถนนสายหลัก เช่น ร้านค้า ร้านสะดวกซื้อ ร้านอาหารจานด่วน สถานีเติมน้ำมัน รวมทั้งอาคารที่ออกแบบและก่อสร้างโดยผู้รับเหมา และอาคารที่ออกแบบโดยสถาปนิก

ที่ใช้แนวทางรูปแบบประเพณี และใช้วัสดุท้องถิ่นในการก่อสร้าง ซึ่งนักวิชาการที่ร่วมจัดทำ EVAW อ้างว่าเป็นสถาปัตยกรรมของประชาชน (popular architecture) ออกแบบและก่อสร้างเพื่อประชาชน แต่ไม่ใช่ของพื้นเมือง ซึ่ง Oliver ได้แสดงความเห็นเกี่ยวกับประเด็นนี้ว่า “vernacular” ก็คล้ายกับวลี “vernacular architecture heritage” ซึ่งมีความหมายแตกต่างกันตามแต่ละวัฒนธรรมและภาษาของแต่ละถิ่น (Oliver, 2006a) นอกจากนี้ Punpairoj (2010) ได้กล่าวถึงสภาพปัญหาดังกล่าวเช่นเดียวกันในประเทศไทย การให้คำนิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของนักวิชาการไทยจะมุ่งเน้นที่กระท่อม บ้านพักอาศัยในชนบท บ้านพักอาศัยชนชั้นปกครอง เรือนไทย ห้องแถวชาวจีน และไม่ได้พิจารณาถึงการเลือกใช้วัสดุและภูมิปัญญาช่างพื้นถิ่นที่ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา Punpairoj จึงได้เสนอความเห็นว่ ในบริบทสภาพสังคมและวัฒนธรรมปัจจุบัน การให้คำนิยามสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรมีความหมายครอบคลุมสถาปัตยกรรมรูปแบบทางอื่นๆ รวมถึงอนุสรณ์สถานด้วยหรือไม่ และควรมีการศึกษาการใช้วัสดุและเทคนิคของช่างพื้นถิ่นที่ปรับเปลี่ยนไปหรือไม่

สภาพปัญหาของแก่นแท้ประการสุดท้าย คือ ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนเกี่ยวกับสถานะ (status) ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น โดยเชื่อว่ามีสภาพหยุดนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง Stea (1990) กล่าวว่า เกิดจากแนวทางการศึกษาที่ผิดของนักวิชาการสถาปัตยกรรมที่ให้ความสำคัญกับการศึกษาในสิ่งที่ตาเห็นเพียงอย่างเดียวจนละเลยการศึกษารูปแบบอื่นๆ ทำให้มองไม่เห็นมิติทางวัฒนธรรมที่ซ่อนอยู่ และไม่เข้าใจว่าระบบความคิดของคนมีพลวัต ไม่มีแบบแผนที่ชัดเจน แตกต่างไปตามแต่ละวัฒนธรรมและกาลเวลา ซึ่งส่งผลต่อการก่อรูปและพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยตรง Stea ได้ยกตัวอย่างการให้คำนิยามที่คลาดเคลื่อนของ Rudofsky ดังที่กล่าวข้างต้น สำหรับในประเทศไทย Punpairoj (2010) กล่าวว่า ความเข้าใจในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังมุ่งเน้นที่สถาปัตยกรรมไทยประเพณีภูมิภาคต่างๆ และที่พักอาศัยของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งยังคงรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรม และประเพณีดั้งเดิม ในขณะที่สถาปัตยกรรมไทยพื้นถิ่นร่วมสมัยที่มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบไปตามกาลเวลา ซึ่งเป็นผลจากบริบทสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไป กลับไม่มีการศึกษาเท่าที่ควร นอกจากนี้ สมชาย นิลอาธิ (2556) กล่าวว่า ผู้ศึกษาต้องเข้าใจก่อนว่าพลวัตการเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ การศึกษาพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงเป็นเรื่องที่สามารถเข้าใจได้ ซึ่งอาจศึกษาจากพัฒนาการเฉพาะช่วงเวลาที่สำคัญเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง หรือศึกษาเชิงวิวัฒนาการเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา ความสับสนและคลุมเครือในแก่นแท้ของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้ง 3 ประการดังกล่าวเป็นเรื่องสำคัญที่แวดวงวิชาการสถาปัตยกรรมทั้งในประเทศและต่างประเทศควรให้ความสนใจ การศึกษาเพิ่มเติม การอภิปราย และการปรับความรู้ความเข้าใจให้ตรงกันเป็นสิ่งจำเป็น เพื่อให้องค์ความรู้ของพัฒนาการด้านการศึกษาเป็นไปในทิศทางเดียวกัน สามารถพัฒนาต่อยอดและขยายผลองค์ความรู้บนมาตรฐานและหลักการทางวิชาการที่ถูกต้องเหมาะสม และเป็นที่ยอมรับในแวดวงวิชาการ

3. การให้คุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

สภาพปัญหาสำคัญอีกประการหนึ่งของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีมายาวนานหลายทศวรรษ คือ การไม่ยอมรับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะศาสตร์วิชาแขนงหนึ่ง สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงถูกลดทอนคุณค่าในฐานะสิ่งปลูกสร้างหรืออาคารที่ไม่ใช่สถาปัตยกรรม รวมทั้งแบ่งแยกชั้นวรรณะ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้ด้อยกว่าสถาปัตยกรรมที่ได้รับการรับรองโดยสถาบันการศึกษา แบ่งแยกช่างพื้นถิ่นให้ด้อยกว่าสถาปนิก ทั้งในมิติของภูมิปัญญา ทักษะความเชี่ยวชาญในการออกแบบและการก่อสร้าง และการให้คุณค่าด้านความงาม ซึ่งแสดงออกถึงการละเลย ความลำเอียง และไม่เป็นธรรมในแวดวงวิชาการสถาปัตยกรรม (Rudofsky, 1964; Turan 1990b; Stea, 1990) จากสถานการณ์ดังกล่าว นักเคลื่อนไหวด้านสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งในประเทศและต่างประเทศได้ออกมาต่อต้านแนวคิดดังกล่าว ตั้งแต่ช่วงปลายศตวรรษที่ 20 โดยพยายามแสดงให้เห็นคุณค่าของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในมิติต่างๆ ตัวอย่างเช่น

Rudofsky (1964) กล่าวว่า แวดวงวิชาการควรพิจารณาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะทางเลือกในการเยียวยาสถาปัตยกรรมยุคปัจจุบันซึ่งมุ่งเน้นเพื่อตอบสนองกลไกเชิงพาณิชย์และสมัยนิยม สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแสดงถึงความกลมกลืนกับธรรมชาติ แตกต่างกับสถาปัตยกรรมและสิ่งประดิษฐ์ในยุคปัจจุบันที่มักจะสร้างปัญหามากกว่าการแก้ปัญหา

Turan (1990a) กล่าวว่า การให้ความสำคัญเกี่ยวกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่มีความเป็นกลาง พิจารณาในฐานะวัตถุทางสถาปัตยกรรมภายใต้ความรู้สึกที่จำกัดในการใช้คำ มากกว่าที่จะพิจารณาความสำคัญระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม หรือความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างและธรรมชาติของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ดังนั้น การให้ความสำคัญของการศึกษาจึงไม่ใช่แค่รำลึกถึงอดีตอันแสนสวยงามหรือยกระดับการกระทำของมนุษย์ แต่เป็นการตระหนักถึงความร้ายแรงของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและสภาพแวดล้อม การรับมือวิกฤตสถานการณ์ที่อยู่อาศัยในเมืองของเราต้องเอาจริงเอาจัง ไม่ใช่มองเป็นแค่เรื่องสมัยนิยมดังเช่นในปัจจุบัน การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรวางอยู่ในตำแหน่งที่ถูกที่ควร ในฐานะสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นตามบริบทของสังคม แนวคิด การเมือง และควรหลุดจากกรอบแนวคิดการศึกษาสถาปัตยกรรมประเพณีที่เคยเป็นมา

Oliver (2006c) กล่าวว่า วัฒนธรรมใดที่ปราศจากภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ คือ วัฒนธรรมที่ปราศจากราก ปราศจากความหมาย ที่อยู่อาศัยของมนุษยชาติ คือ สิ่ง que แสดงให้เห็นกิจกรรมของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย ความสัมพันธ์ของบ้าน วัด สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เผยให้เห็นถึงโครงสร้างของชุมชน สังคม และความเชื่อในเทพเจ้า และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้คุณค่าในฐานะยาถอนพิษอิทธิพลของสถาปัตยกรรมในยุคนิยมความเป็นอนุสรณ์สถาน และการใช้ทรัพยากรอย่างฟุ่มเฟือยได้เป็นอย่างดี สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้นำเสนอแนวทางการพัฒนาโดยใช้เทคโนโลยีที่ไม่บ่อนทำลาย เป็นที่ยอมรับด้านวัฒนธรรม และแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของแต่ละถิ่นที่กลมกลืนกับสภาพแวดล้อม

วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2530) กล่าวถึงคุณค่าของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าให้บทเรียนแก่ผู้ศึกษาได้เข้าใจสภาพของสังคม เพราะสะท้อนให้เห็นวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่แฝงอยู่กับสถาปัตยกรรม ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์ที่ยิ่งใหญ่อย่างหนึ่งของมนุษยชาติ เป็นแบบอย่างที่ดีอันแสดงถึงประสิทธิภาพ

ความประหยัด ความรู้สึก และภูมิปัญญา ตลอดจนแนวทางการออกแบบเพื่อตอบสนองต่อความต้องการที่แท้จริงของมนุษย์และตรงไปตรงมา รูปทรงและเนื้อหามีความสอดคล้องกัน ซึ่งเป็นผลผลิตจากการใช้วิธีการแก้ไขปัญหาที่เหมาะสม การก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้แสดงออกถึงคุณค่าเช่นเดียวกับการเกิดของคติชาวบ้านและเพลงพื้นบ้าน

นอกจากนี้ นักวิชาการไทยรุ่นหลังหลายท่านได้ให้คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในฐานะทางเลือกในการเยียวยาแก้ไขสภาพปัญหาสังคมโลกในยุคปัจจุบันเช่นกัน Punpairaj (2010) กล่าวว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาที่อยู่อาศัยต้นทุนต่ำ เพื่อแก้ปัญหาสภาพเสื่อมโทรมของเมือง รวมทั้งการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน ธีระวิวัฒน์ โอฬารรัตน์มณี (2552) กล่าวว่า การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสามารถนำไปใช้แก้ไขปัญหาคาราคาเข่งที่อยู่อาศัยประชากรเกินขนาด ภาวะโลกร้อน และส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืน

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่านักวิชาการตะวันตกและนักวิชาการไทยได้แสดงให้เห็นถึงคุณค่าของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นใน 2 ประเด็นหลัก คือ (1) คุณค่าในด้านสังคมและวัฒนธรรมที่แฝงอยู่ในสถาปัตยกรรมของแต่ละถิ่น ชนชาติ และเผ่าพันธุ์ และ (2) คุณค่าในฐานะทางเลือกเพื่อเยียวยาและแก้ไขสภาพปัญหาในยุคปัจจุบัน ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสภาพแวดล้อมได้ถูกลดทอนความสำคัญลงไป

4. วิกฤตการณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสาบสูญ

Oliver (2006c) กล่าวว่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศต่างๆ ทั่วโลกกำลังถูกภัยคุกคามมีการทำลายทิ้งโดยเจตนา เป็นไปตามธรรมชาติ และรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ตัวอย่างเช่น นโยบายของอดีตผู้นำ Ceausescu ที่สั่งทำลายหมู่บ้านพื้นถิ่นจำนวนมากในประเทศโรมาเนีย ซึ่งแสดงถึงการขาดความตระหนักในคุณค่าด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม ที่เป็นอัตลักษณ์ของแต่ละถิ่น นอกจากนี้ การอพยพจากชนบทสู่สังคมเมือง และการแทรกซึมทางวัฒนธรรมจากสังคมเมืองในประเทศกำลังพัฒนาทั่วโลก เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ทำให้รูปแบบประเพณีดั้งเดิมและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสูญหายไป โดยมีรูปแบบวิถีชีวิตสมัยใหม่ และสถาปัตยกรรมรูปแบบในเมืองเข้ามาแทนที่

สำหรับประเทศไทย นักวิชาการไทยหลายท่านได้กล่าวถึงวิกฤตการณ์ดังกล่าวในภูมิภาคต่างๆ เช่นกัน ในภาคกลาง กระแสการพัฒนาเป็นเมือง การพัฒนาอุตสาหกรรม การปรับเปลี่ยนค่านิยมของชุมชน และอิทธิพลของนโยบายภาครัฐเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น Punpairaj (2010) กล่าวว่า รูปแบบวิถีชีวิตและค่านิยมที่ปรับเปลี่ยนไปตามกระแสสังคมเมืองส่งผลให้เรือนไทยประเพณีในจังหวัดพระนครศรีอยุธยามีการต่อเติมและปรับปรุงเรือนบางส่วนให้เป็นรูปแบบสมัยใหม่ เช่น การขยายห้องเพื่อเพิ่มพื้นที่ใช้สอย และการสร้างหลังคาทรงบังกะโล รวมทั้งการก่อสร้างเรือนขึ้นใหม่โดยใช้รูปแบบประเพณี แต่ใช้วัสดุและเทคโนโลยีก่อสร้างสมัยใหม่ วีระ อินพันทัง (2553) กล่าวถึงการปรับเปลี่ยนรูปแบบที่พักอาศัยของชาวลาวโซ่งในจังหวัดเพชรบุรี นครปฐม และสมุทรสาคร ในช่วงเวลากว่า 200 ปี จากเรือนรูปแบบหลังคาทรงกระดองเต้าดั้งเดิมสู่เรือนทรงไทย บัณยา มินา และบังกะโล ซึ่งเกิดจากการปรับตัวให้เข้ากับกระแสนิยมของชาวไทยในแต่ละยุคสมัย สมใจ นิ่มเล็ก (2555ก, 2555ข, 2555ค) กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและ

สภาพแวดล้อม เช่น การพัฒนาอุตสาหกรรม การแพร่กระจายของหมู่บ้านจัดสรร การอพยพเข้ามาของคนต่างถิ่น และปัญหามลพิษ เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้รูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชาวสวนภาคกลาง และประเพณีการประกอบอาชีพดั้งเดิม เช่น การไล่กระรอก และการมัดกุ่ม สูดหายไป วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2555) กล่าวถึงอิทธิพลของการพัฒนาอุตสาหกรรม หมู่บ้านจัดสรร และค่านิยมของคนรุ่นใหม่ที่ไม่สนใจในรากเหง้าของตน ส่งผลให้เรือนพักอาศัยรูปแบบประเพณี และคติความเชื่อของชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญในกรุงเทพมหานคร สูดหายไป อรศิริ ปาณินท์, นพดล จันทวีระ (2554); อรศิริ ปาณินท์ (2555) กล่าวว่า อิทธิพลจากนโยบายภาครัฐ เช่น แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และระบบการเมืองการปกครองส่วนท้องถิ่น เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้รูปแบบวัฒนธรรมพื้นฐานของชุมชนพื้นถิ่นไทพวนในจังหวัดสุพรรณบุรีเปลี่ยนแปลงไป มีอาคารรูปแบบใหม่เกิดขึ้น เช่น ร้านค้า โรงเรียน สถานที่ราชการ การวางผังหมู่บ้านเริ่มมีลักษณะเป็นตาราง และการทำนารูปแบบประเพณีดั้งเดิมเริ่มปรับเปลี่ยนเข้าสู่ระบบอุตสาหกรรม

ในภาคอีสาน กระแสการพัฒนาเป็นเมือง การปรับเปลี่ยนค่านิยมของชุมชน ความต้องการพื้นที่ใช้สอยที่เพิ่มขึ้น ปัญหาการเสื่อมสภาพตามกาลเวลา และนโยบายภาครัฐไม่เอื้ออำนวย เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้เฮือน ลิม และอาคารทางศาสนาอื่นๆ ซึ่งเป็นอัตลักษณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอีสานสูดหายไปอย่างรวดเร็วในช่วง 2-3 ทศวรรษที่ผ่านมา Srisuro (1997) กล่าวว่า การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ถนน ทำให้ชุมชนมีทางเลือกในการใช้วัสดุก่อสร้างสมัยใหม่ เช่น อิฐ ปูน เหล็ก ที่หาซื้อได้สะดวก และประหยัดกว่าไม้ ซึ่งเป็นวัสดุดั้งเดิมที่หายากและราคาแพง สมใจ นิ่มเล็ก (2549) กล่าวว่า ค่านิยมของชุมชนที่ปรับเปลี่ยนไปทำให้ลิมถูกรื้อถอนและสร้างเป็นอโบลรูปแบบสถาปัตยกรรมประเพณีภาคกลาง ซึ่งแสดงให้เห็นการขาดความตระหนักของชุมชน ความรู้ความเข้าใจซึ่งในสถาปัตยกรรมไทยมีไม่เพียงพอ อีกทั้งความยุ่งยากซับซ้อนของกฎระเบียบภาครัฐไม่เอื้อต่อการอนุรักษ์ลิม ทำให้ชุมชนตัดสินใจสร้างอาคารใหม่ซึ่งมีความสะดวกรวดเร็วกว่า นอกจากนี้ Srisuro (1997); ไรพัตย์ ภูชีส์สุวรรณ (2553) กล่าวถึงขนาดพื้นที่ใช้สอยของเฮือนและลิมรูปแบบดั้งเดิมว่ามีขนาดเล็กเกินไป ไม่ตอบสนองต่อประโยชน์ใช้สอยปัจจุบัน และปัญหาการเสื่อมสภาพตามกาลเวลา เป็นปัจจัยทำให้เกิดการรื้อถอน ปรับปรุง และต่อเติมอาคาร

ในภาคเหนือ นิธิพัชร ใจเอื้อ; วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง (2554) กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลให้การจัดพื้นที่ใช้สอยรูปแบบประเพณีดั้งเดิมของวิหารล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่สูดหายไป นโยบายการเมืองการปกครอง ระบบการศึกษา และการรับวัฒนธรรมจากส่วนกลางได้ส่งผลให้จารีตปฏิบัติของพระสงฆ์และผู้ใช้อาคารปรับเปลี่ยนไปตามสมัยนิยม โดยมีการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคม เช่น ประชากรที่เพิ่มขึ้น สิ่งแวดล้อม และเทคโนโลยี เป็นปัจจัยเสริมที่เร่งการทำลายอัตลักษณ์พื้นถิ่นของวิหารล้านนา ส่วนในภาคใต้ Pimonsathean (1997) กล่าวถึงปัจจัยสำคัญที่คุกคามการอนุรักษ์ตึกแถวรูปแบบชิโน-โปรตุกีส ในย่านเมืองเก่าของจังหวัดภูเก็ต คือ การกำหนดการใช้ประโยชน์ที่ดินเป็นที่อยู่อาศัย ความหนาแน่นสูงทำให้มีการก่อสร้างถนนขนาดใหญ่ และส่งผลต่อการรื้อถอน และทำลายตึกแถวเป็นจำนวนมาก นอกจากนี้ ปัญหาสภาพตึกทรุดโทรมตามกาลเวลา การขาดแคลนวัสดุก่อสร้าง และช่างพื้นถิ่น และภาวะเศรษฐกิจตกต่ำของย่านชุมชน เป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการรื้อถอน และ

ปรับปรุงอาคารเช่นกัน จากวิกฤตการณ์ดังกล่าวในทั่วทุกภูมิภาค สามารถจำแนกปัจจัยที่ส่งผลต่อการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย เพื่อใช้เป็นแนวทางการศึกษาเพื่อนำสู่การอนุรักษ์และพัฒนาต่อไปได้ดังนี้

- 1) นโยบายภาครัฐที่ไม่เอื้อต่อการอนุรักษ์ และในบางครั้งกลายเป็นภัยคุกคามต่อการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
- 2) กระแสการพัฒนาเป็นเมือง ทั้งในด้านโครงสร้างพื้นฐาน อุตสาหกรรม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ฯลฯ
- 3) ค่านิยมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามสมัยนิยม ทำให้คติ ความเชื่อ และประเพณีพื้นถิ่นที่สั่งสมสืบทอดต่อกันมาเลือนหายไป
- 4) การขาดความตระหนักรู้ในคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชน ภาครัฐ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง
- 5) รูปแบบวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไปส่งผลให้เกิดการต่อเติมหรือขยายพื้นที่ใช้สอยของอาคาร
- 6) การเสื่อมโทรมของวัสดุ และโครงสร้างตามสภาพกาลเวลา
- 7) การขาดแคลนวัสดุ และช่างฝีมือพื้นถิ่นในการก่อสร้าง ซ่อมแซม และอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้ดำรงอยู่ต่อไป

5. แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

Oliver นับได้ว่าเป็นนักวิชาการตะวันตกที่มีบทบาทสำคัญในการค้นคว้าและรวบรวมแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไว้มากที่สุด ซึ่งจากประสบการณ์การจัดทำ EVAW ร่วมกับนักวิชาการกว่า 250 คน จาก 80 ประเทศทั่วโลก เขาได้จำแนกวัตถุประสงค์ของการศึกษาไว้ 2 ประการ คือ (1) การศึกษาที่เกิดจากเจตนาทางด้านวิชาการ เช่น ศึกษาหลักการพื้นฐานการออกแบบและการก่อสร้างสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ศึกษาคุณลักษณะเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ฯลฯ และ (2) การศึกษาที่เกิดจากการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม เช่น การออกแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัยโดยปรับใช้รูปแบบประเพณี การออกแบบที่อยู่อาศัยต้นทุนต่ำโดยใช้ภูมิปัญญาพื้นถิ่น ฯลฯ ทั้งนี้ การศึกษาเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าวสามารถใช้แนวทางของศาสตร์วิชาแขนงต่างๆ ซึ่งในเบื้องต้นสรุปได้ 20 แนวทาง ได้แก่ สุนทรียศาสตร์ (aesthetic) มานุษยวิทยา (anthropological) โบราณคดี (archeological) สถาปัตยกรรม (architectural) พฤติกรรม (behavioral) การรับรู้ (cognitive) นักอนุรักษ์ (conservationist) พัฒนาการ (developmental) นักศึกษาการแพร่กระจาย (diffusionist) นิเวศน์ (ecological)ชาติพันธุ์วรรณา (ethnographical) วิวัฒนาการ (evolutionary) คติชนวิทยา (folkloristic) ภูมิศาสตร์ (geographical) ประวัติศาสตร์ (historical) พิพิธภัณฑ (museumological) ปรากฏการณ์ (phenomenological) การจดบันทึกและเก็บข้อมูล (recording and documentation) ที่ว่าง (spatial) นักศึกษาโครงสร้าง (structuralist) รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีต่างๆ เช่น มาร์กซิส (Marxist) สตรีนิยม (Feminist) สัญลักษณ์ (Semiology) และศาสนา (religious) ฯลฯ ที่สามารถปรับใช้ร่วมกับแนวทางดังกล่าว (Oliver, 1997)

นอกจากการใช้แนวทางของศาสตร์วิชาแขนงต่างๆ แล้ว ยังมีแนวคิดทฤษฎีด้านสถาปัตยกรรมพื้นที่โดยตรงที่พัฒนาขึ้นโดยนักวิชาการชาติตะวันตก เช่น การศึกษาคุณลักษณะผลิตผลและกระบวนการของสถาปัตยกรรมพื้นที่ของ Rapaport (Rapaport, 1990) และแนวคิดการสร้างถิ่น (placemaking) ของ Stea และ Turan (Stea, Turan, 1990) ซึ่งทั้งสองแนวคิดดังกล่าว มีนักวิชาการรุ่นใหม่นำไปปรับใช้ในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ทั้งในระดับชุมชนและเมือง

ในประเทศไทย วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2530) ได้จำแนกแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ไว้ 2 กลุ่มหลัก กลุ่มแรกเป็นแนวทางของสถาปนิกที่มีพลังสร้างสรรค์ในตัวสูง เช่น Le Corbusier ทั้งนี้ ผู้ศึกษาจะเดินทางท่องเที่ยวศึกษารูปแบบสถาปัตยกรรมพื้นที่ตามท้องถิ่นต่างๆ และเก็บข้อมูลด้วยการร่างภาพ โดยอาศัยพลังสร้างสรรค์และการสัมผัสประสบการณ์ในตัว เพื่อก่อให้เกิดปัญญาขึ้นโดยเฉียบพลัน ซึ่งเป็นวิธีการอัตวิสัย กลุ่มหลังเป็นแนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่อย่างเป็นระบบขั้นตอน ซึ่งผู้ศึกษาต้องการที่จะแสดงให้เห็นคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นที่ในแง่มุมต่างๆ เช่น กระบวนการออกแบบและก่อสร้าง รูปแบบเฉพาะที่แสดงออกถึงเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของแต่ละถิ่น คติ ความเชื่อ และประเพณีที่ผูกพันกับรูปทรง และการอนุรักษ์ในฐานะมรดกทางวัฒนธรรมของแต่ละถิ่น

จากการพิจารณาตัวอย่างการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นที่ของนักวิชาการไทยท่านอื่นๆ พบว่ามีแนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับแนวทางที่ Oliver และวิวัฒน์ฯ กล่าวไว้ มีรายละเอียดดังนี้

1) แนวทางจดบันทึกและเก็บข้อมูล ซึ่งเป็นแนวทางที่ได้รับอิทธิพลจากชาติตะวันตก และกลายเป็นธรรมเนียมปฏิบัติในแวดวงวิชาการสถาปัตยกรรมพื้นที่ในประเทศไทยมาตั้งแต่กลางศตวรรษที่ 20 มีวัตถุประสงค์เพื่อบันทึกรูปแบบสถาปัตยกรรมทางกายภาพ และศึกษาเนื้อหาที่แฝงอยู่ในรูปทรง ตัวอย่างเช่น การศึกษารูปแบบลิ้มและเฮือนอีสาน (Srisuro, 1997; วิโรฒ ศรีสุโร, 2544) การศึกษารูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นที่ของชาวสวนภาคกลาง (สมใจ นิมเล็ก, 2555ก) และ การศึกษารูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นที่ของชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญ ในเขตลาดกระบัง กรุงเทพมหานคร (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2555) ฯลฯ

2) แนวทางศึกษาคติ ความเชื่อ ประเพณีที่ผูกพันกับรูปทรง เช่น การศึกษาคติ ความเชื่อในเรือนพักอาศัยรูปแบบล้านนา (วิวัฒน์ เตมียพันธ์, 2544) การศึกษาคติ ความเชื่อ และประเพณีในเฮือนอีสาน (สมชาย นิลอาธิ, 2555) การศึกษาคติความเชื่อที่แฝงอยู่ในธรรมศาสตร์ของชาวผู้ไทด้วยวิธีการสัญศาสตร์ (ทรงยศ วีระทวีมาศ, 2546) การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคติความเชื่อและการก่อรูปของเรือนผู้ไทในภาคอีสาน (นพดล ตั้งสกุล, จันทนีย์ วงศ์คำ, 2546) และการศึกษาความเชื่อเรื่องผีกับการก่อรูปของเรือนพื้นที่ในอุษาคเนย์ (ระวีวรรณ โอฟารัตน์มณี, 2555)

3) แนวทางศึกษาแบบองค์รวม มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อม ซึ่งส่งผลต่อการก่อรูปของสถาปัตยกรรมพื้นที่ โดยบูรณาการแนวทางศาสตร์วิชาที่หลากหลาย ทั้งด้านประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ สถาปัตยกรรมศาสตร์ ฯลฯ เช่น การศึกษาวิเคราะห์เชิงเปรียบเทียบระหว่างชุมชนไทพวนในจังหวัดสุพรรณบุรีและแขวงเชียงขวาง สปป.ลาว ด้วยแนวทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม (อรศิริ ปาณินท์, นพดล จันทวีระ, 2554) การศึกษาวิวัฒนาการ

ความศรัทธาของกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำที่ส่งผลต่อการสร้างสภาพแวดล้อมในจังหวัดเพชรบุรี ด้วย
แนวทางนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (พัฒนปกรณ์ สีสานพฤษี, 2555) การศึกษาการปรับตัวในการใช้ประโยชน์
ที่ว่างที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวลาวครึ่งในจังหวัดชัยนาท ด้วยการวิเคราะห์ในมุมมองแบบองค์รวม
(สุธิดา สัตยากร, พุดตาน จันทรางกูร, 2555) ฯลฯ

4) แนวทางการอนุรักษ์ เช่น การศึกษาเพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์ตึกแถวรูปแบบ
ชิโน-โปรตุกีสในย่านชุมชนเมืองเก่า จังหวัดภูเก็ต (Pimonsathean, 1997) และการประเมิน
คุณค่าด้านการอนุรักษ์ของตึกแถวในยุคจักรวรรดินิยมบนถนนเจริญกรุง กรุงเทพมหานคร (ยงนิศร์
พิมลเสถียร, 2552) ฯลฯ

5) แนวทางการศึกษาอื่นๆ เช่น การศึกษาเปรียบเทียบรูปแบบการจัดเรียงตัวของ
ที่ว่างของเรือนผู้ไทและตึกแถวในจังหวัดมุกดาหาร ด้วยแนวทาง Space Syntax (มนสิชา เพชรานนท์,
2546) การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา (Punpairoj, 2010) การ
ศึกษาปัจจัยการเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนาจังหวัดเชียงใหม่ (นิธิพัทธ์
ใจเอื้อ, วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง, 2554) ฯลฯ

นอกจากนี้ นักวิชาการไทยหลายท่านได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการศึกษา
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทยไว้อย่างน่าสนใจ อาทิเช่น

วิวัฒน์ เตมียพันธ์ (2530) กล่าวว่า สถาบันการศึกษาควรส่งเสริมให้มีการศึกษาค้นคว้า
รวบรวมข้อมูลทางสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้กว้างขวาง เพื่อให้องค์ความรู้พัฒนาทั้งในแนวกว้างและแนวลึก
แม้จะเป็นข้อมูลเบื้องต้นก็ถือว่าเป็นภารกิจที่ต้องรับดำเนินการเพราะจะเป็นพื้นฐานให้เกิดการวิเคราะห์
ตีความในแนวลึกในระยะหลัง

อรศิริ ปาณินท์ (2546), Punpairoj (2010), ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี (2552) แสดง
ความเห็นตรงกันว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น จำเป็นต้องศึกษาในมุมมองและมิติที่หลากหลาย
ในลักษณะบูรณาการศาสตร์วิชาหรือสหวิชาการ เพื่อให้เข้าใจเนื้อหาของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้
ถูกต้องและสมบูรณ์ นอกจากนี้ อรศิริ ปาณินท์ (2546) กล่าวว่า ควรเน้นการศึกษาในลักษณะ
เชิงเปรียบเทียบทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค และ Punpairoj (2010) กล่าวว่า การศึกษา
สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรมีการศึกษาในแง่มุมในระดับสากลที่ยังไม่ได้รับการศึกษาอีกเป็นจำนวนมาก
และควรตั้งอยู่บนพื้นฐานการคิดวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ

จากข้างต้น จะเห็นได้ว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมีแนวทางการศึกษาที่หลากหลาย
การเลือกใช้แนวทางใดแนวทางหนึ่ง หรือการผนวกแนวทางร่วม จึงขึ้นอยู่กับความสนใจ ความรู้ และ
ประสบการณ์ของผู้ศึกษา กอปรกับความเหมาะสมผล และตอบโจทย์ประเด็นที่จะศึกษาสำหรับ
ประเทศไทย มีข้อสังเกตว่าการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นขาดการศึกษาในแนวทางที่หลากหลาย
รวมทั้งการตอบโจทย์กระแสสังคมโลก นักวิชาการมักหยิบยืมแนวทางการศึกษาของชาติตะวันตก
มาปรับใช้ในบริบทสังคมไทย มากกว่าพัฒนาแนวทางการศึกษาขึ้นเป็นของตนเอง

6. กระบวนการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น

จากการวิพากษ์ และอภิปรายสภาพปัญหาทั้ง 4 ประการข้างต้น จะเห็นได้ว่าการสร้างความชัดเจนในหลักการ แนวทาง แนวคิดทฤษฎี และสาระสำคัญของเนื้อหา การสร้างความเชื่อมโยงองค์ความรู้กับศาสตร์วิชาแขนงอื่นๆ และตอบโจทย์วิกฤตการณ์และสถานการณ์สังคมโลกเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องดำเนินการขั้นต่อไป เพื่อสร้างองค์ความรู้ของศาสตร์วิชาให้เป็นที่ยอมรับ และได้มาตรฐานทัดเทียมกับศาสตร์วิชาแขนงอื่นๆ ดังนั้น จึงขอเสนอกระบวนการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น 6 ประการ ดังนี้

1) หลักการความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

ตามที่กล่าวไปแล้วว่าหลักการของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ดังนั้น การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หรือการนำความเป็นพื้นถิ่นไปปรับใช้ในการออกแบบสถาปัตยกรรมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานหลักการความสัมพันธ์ที่เป็นเหตุผลซึ่งกันระหว่างการกระทำของมนุษย์และสภาพแวดล้อมที่ถูกสร้างขึ้น ความสัมพันธ์ระหว่างผลผลิตและกระบวนการความสัมพันธ์ระหว่างรูปทรงและเนื้อหา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมและบริบททางสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อการก่อรูปของสถาปัตยกรรม

2) ความเข้าใจในพลวัตการเปลี่ยนแปลง

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ ผลผลิตจากความคิดและความสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งไม่มีรูปแบบตายตัว แปรเปลี่ยนไปตามบริบทของชนชาติ สภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม และกาลเวลา สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงมีพลวัต หลอมรวมเป็นหนึ่งเดียวกับบริบทดังกล่าว มิได้มีสภาพหยุดนิ่ง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ดังที่เคยเชื่อกันมา ดังนั้น ผู้ศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรให้ความสำคัญกับประเด็นพลวัตการเปลี่ยนแปลง การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ควรยึดติดกับรูปแบบประเพณี แต่ควรมีการขยายขอบเขตให้ครอบคลุมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัย ซึ่งมีการคลี่คลายรูปแบบจากรูปแบบประเพณีดั้งเดิม ซึ่งได้รับอิทธิพลจากปัจจัยสภาพแวดล้อมที่ปรับเปลี่ยนไปตามกาลเวลา รวมทั้งสถาปัตยกรรมที่เกิดขึ้นใหม่ที่มีการนำรูปแบบประเพณีมาปรับใช้ในการออกแบบและก่อสร้าง ทั้งนี้ การศึกษาพลวัตการเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นอาจศึกษาพัฒนาการเฉพาะช่วงเวลาที่สำคัญเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลง หรือศึกษาวิวัฒนาการเพื่อวิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นตามลำดับเวลา

3) การไขความกระจ่างในความเป็นพื้นถิ่น

ความสับสนและคลุมเครือในคุณลักษณะของความเป็นพื้นถิ่น ยังเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องมีการศึกษากันต่อไป เพื่อสร้างความกระจ่างชัด และพัฒนาองค์ความรู้ให้เป็นที่ยอมรับในฐานะศาสตร์วิชา ซึ่งรวมถึงการศึกษาคุณลักษณะความเป็นพื้นถิ่นในมิติพลวัตการเปลี่ยนแปลง ทั้งในประเด็นการจำแนกประเภทสถาปัตยกรรม การเลือกใช้วัสดุและเทคโนโลยี ภูมิปัญญาของช่างพื้นถิ่นในปัจจุบัน เพื่อนำไปสู่แนวทางการอนุรักษ์และการพัฒนาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความเหมาะสมกับสภาพสังคมในยุคปัจจุบัน

4) การรู้เท่าทันต่อกระแสการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์

การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในศตวรรษที่ 21 จำเป็นต้องรู้เท่าทันต่อกระแสการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์ ที่มีดิซ้อนทับของสภาพเศรษฐกิจ สังคม การเมือง เทคโนโลยี การสื่อสาร และกรอบแนวคิดใหม่ ฯลฯ การตั้งโจทย์และประเด็นเกี่ยวกับการศึกษาจึงควรมีคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ทั้งในด้านภูมิปัญญา ความไม่พุ่มเพื่อย ความกลมกลืน และไม่บ่อนทำลายสิ่งแวดล้อมและวัฒนธรรม ไปปรับใช้เยียวยาแก้ไขสภาพปัญหาในยุคปัจจุบัน ซึ่งประเด็นที่อยู่ในกระแสของสังคมโลก ได้แก่ ความยั่งยืน ภาวะโลกร้อน ประชากรเกินขนาด หรือการพัฒนาที่อยู่อาศัยต้นทุนต่ำ เพื่อแก้ปัญหาสภาพเสื่อมโทรมของเมือง และการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน เป็นต้น

5) การรับมือวิกฤตการณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นสาบสูญ

วิกฤตการณ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่กำลังถูกภัยคุกคาม ทั้งการทำลายโดยเจตนา เป็นไปตามธรรมชาติ และความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ส่งผลให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั่วโลกลดจำนวนอย่างรวดเร็ว เป็นอีกหนึ่งประเด็นสำคัญที่ต้องมีการเตรียมการรับมือเพื่อแก้ไขปัญหา สำหรับในประเทศไทย นโยบายและมาตรการสนับสนุนการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมและความตระหนักรู้ด้านการอนุรักษ์ของทุกภาคส่วน ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อการดำรงอยู่ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การออกแบบสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นร่วมสมัยที่ตอบสนองกับรูปแบบวิถีชีวิตสมัยใหม่ การพัฒนาวัสดุและเทคโนโลยีการก่อสร้างด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาทักษะฝีมือของช่างท้องถิ่น ฯลฯ เป็นประเด็นสำคัญที่ควรมีการศึกษาโดยเร่งด่วน เพื่อนำไปสู่หนทางเยียวยาแก้ไขปัญหา การอนุรักษ์ และการพัฒนาที่มีความเหมาะสมต่อไป

6) การบูรณาการศาสตร์วิชาและขยายกรอบการศึกษา

ด้วยธรรมชาติของการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น คือ การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีขอบเขตการศึกษาครอบคลุมหลายมิติ ทั้งการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม กอปรกับต้องอาศัยแนวทางของศาสตร์วิชาหลายแขนงในการศึกษา ดังนั้น เพื่อให้ได้ข้อมูลตามสภาพเป็นจริง การศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นจึงหลีกเลี่ยงไม่ได้ที่จะต้องผนวก หรือบูรณาการแนวทางการศึกษา ซึ่งอาจเกี่ยวข้องกับศาสตร์วิชาประวัติศาสตร์ โบราณคดี มานุษยวิทยา สังคมศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และสถาปัตยกรรมศาสตร์ ฯลฯ ขึ้นอยู่กับการตั้งโจทย์และประเด็นการศึกษาวิจัย สำหรับในประเทศไทย การพัฒนาการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นควรมีการศึกษาวิจัยทั้งในภาพกว้างและลึก ศึกษาเชิงเปรียบเทียบทั้งในระดับจุลภาคและมหภาค เพื่อให้มีองค์ความรู้ที่สมบูรณ์รอบด้าน รวมทั้งมีการศึกษาวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ และมีการพัฒนาแนวทางและแนวคิดทฤษฎีที่เป็นของตนเอง เพื่อยกระดับมาตรฐานการศึกษาภายในประเทศให้ทัดเทียมนานาชาติต่อไป

ข้อเสนอกระบวนการต้นในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้ง 6 ประการ เป็นเสมือนการสร้างความรู้ความเข้าใจพื้นฐานในการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นให้เป็นไปในทิศทางที่ถูกต้องเหมาะสม เพื่อพัฒนาการศึกษาให้สามารถเผชิญสภาพปัญหา สถานการณ์ และความท้าทายในศตวรรษที่ 21 ซึ่งกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นกลไกขับเคลื่อนสำคัญทั้งในบริบทสากลและในประเทศไทย

บรรณานุกรม

เอกสารภาษาต่างประเทศ

- Oliver, P. **Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World: Volume 1 Theories and Principles**. Cambridge: Cambridge University Press. (1997).
- Oliver, P. "Why study vernacular architecture?". In Oliver, P. (Ed). **Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture**. Amsterdam: Elsevier. (2006a). pp. 3-16.
- Oliver, P. "Problems of Definition and praxis". In Oliver, P. (Ed). **Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture**. Amsterdam: Elsevier. (2006b). pp. 27-43.
- Oliver, P. "The Important of the Study of Vernacular Architecture". In Oliver, P. (Ed). **Built to Meet Needs: Cultural Issues in Vernacular Architecture**. Amsterdam: Elsevier. (2006c). pp. 17-26.
- Pimonsathean, Y. "Local Initiatives for Old Town Conservation Planning: An Experience of Muang Phuket, Thailand" In Rojpojchanarat, V. (Ed.). **Proceeding of the International Conference on Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture and ICOMOS-CIAV Annual Meeting 1997**. Thailand. (1997) pp. 238-251.
- Punpairoj, P. "Recalibrating the New Thai Vernacular Architecture". **Journal of Architectural Research and Studies (JARS)**, Thammasat University. 7(2). (2010). pp.65-79.
- Rapaport, A. "Defining Vernacular Design. In Turan", In M. (Ed.) **Vernacular Architecture: Paradigm of Environmental Response**. Aldershot, Brookfield: Avebury. (1990). pp. 67-101.
- Richardson, V. **New Vernacular Architecture**. Hongkong: Laurence King. (2001).
- Rudofsky, B. **Architecture without architects: A Short Introduction to Non-Pedigreed Architecture**. London: Academy Editions. (1964).
- Srisuro, W. "Crisis in Local Architecture of the Northeast". In Rojpojchanarat, V. (Ed.). **Proceeding of the International Conference on Conservation and Revitalization of Vernacular Architecture and ICOMOS-CIAV Annual Meeting 1997**. Thailand. (1997). pp. 463-470.
- Stea, D. "The Ten Smudge Pots of Vernacular Building: Notes on Explorations into Architectural Mythology". In Turan, M. (Ed.) **Vernacular Architecture: Paradigm of Environmental Response**. Aldershot, Brookfield: Avebury. (1990). pp. 20-30.
- Stea, D., & Turan, M. "A Statement on Placemaking". In Turan, M. (Ed.) **Vernacular Architecture: Paradigm of Environmental Response**. Aldershot, Brook field: Avebury. (1990). pp. 102-121.
- Turan, M. "Preface". In Turan, M. (Ed.) **Vernacular Architecture: Paradigm of Environmental Response**. Aldershot, Brookfield: Avebury. (1990b). pp. vii-xiv.

- Turan, M. "Vernacular Design and Environmental Wisdom". In Turan, M. (Ed.) **Vernacular Architecture: Paradigm of Environmental Response**. Aldershot, Brookfield: Avebury. (1990a) pp. vii-xiv.

เอกสารภาษาไทย

- ทรงยศ วีระทวีมาศ. "ธรรมาสันเสาเดียวของผู้ไท: คติสัญลักษณ์และความหมาย". ใน นพดล ตั้งสกุล (บรรณาธิการ). **สถาปัตยกรรม ชุมชน ท้องถิ่น**. (สัมมนาวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ระหว่างวันที่ 24-25 กรกฎาคม 2546). ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์. (2546). หน้า 65-76.
- นพดล ตั้งสกุล, และจันทิพย์ วงศ์คำ. "คติความเชื่อกับการปลูกสร้างเรือนผู้ไท". ใน นพดล ตั้งสกุล (บรรณาธิการ). **สถาปัตยกรรม ชุมชน ท้องถิ่น**. (สัมมนาวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ระหว่างวันที่ 24-25 กรกฎาคม 2546). ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์. (2546). หน้า 41-50.
- พัฒนปกรณ์ สิลลาพฤทธิ์. **ศรัทธาวิวัฒน์: การปรับตัวเชิงนิเวศวิทยาวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์ไทดำ**. กรุงเทพฯ: ฤชาคนย์. (2555).
- มนสิชา เพชรานนท์. "โครงสร้างของ Space กับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมในเรือน". ใน นพดล ตั้งสกุล (บรรณาธิการ). **สถาปัตยกรรม ชุมชน ท้องถิ่น**. (สัมมนาวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ระหว่างวันที่ 24-25 กรกฎาคม 2546). ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์. (2546). หน้า 25-40.
- นิธิพัชร ใจเอื้อ และวิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง. "การเปลี่ยนแปลงการจัดพื้นที่ใช้สอยและวัตถุในวิหารล้านนา เชียงใหม่". ใน วารสารวิชาการ AJNU ศิลปะสถาปัตยกรรมศาสตร์มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2 (1). (2554). หน้า 5-22.
- ยงธนีสร์ พิมลเสถียร. **อาคารที่มีคุณค่าควรแก่การอนุรักษ์บริเวณถนนเจริญกรุงตอนบน**. กรุงเทพฯ: บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน). (2552).
- ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: การศึกษา วิจัย และการปฏิบัติวิชาชีพสถาปัตยกรรม". ใน วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล. (8). (2552). หน้า 56-66.
- ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี. "ความเชื่อเรื่องผีกับการก่อรูปของเรือนพื้นถิ่นอุษาคเนย์". วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. 8 (8). (2555). หน้า 335-346.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. "แนวทางการศึกษาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น". ใน กรรมการสถาปนิกอีสาน สมาคมสถาปนิกสยาม ในพระบรมราชูปถัมภ์. **สัมมนาเอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน** (งานนิทรรศการวัสดุก่อสร้างและผลงานสถาปัตยกรรมอีสาน สถาปัตยกรรมสัญจร. การสัมมนา เรื่อง "เอกลักษณ์สถาปัตยกรรมอีสาน" ระหว่างวันที่ 29 ตุลาคม-1 พฤศจิกายน 2530 ณ โรงแรมโฆษะ จังหวัดขอนแก่น). มปป. (2530). หน้า 117-127.
- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. "สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: ฐานะที่เป็นมรดกทางวัฒนธรรมกับการออกแบบปัจจุบันและความหมายของที่อยู่อาศัยตามโลกทัศน์ล้านนาโบราณ". ในชินศักดิ์ ตันทีกุล. **ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย**. (การประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย ระหว่างวันที่ 22-23 มิถุนายน พ.ศ. 2543 ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร). กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2544).

- วิวัฒน์ เตมียพันธ์. รูปแบบเรือนพักอาศัยพื้นถิ่นของชุมชนชาวไทยเชื้อสายมอญ ย่านคลองมอญ หัวตะเข้ อำเภอลาดกระบัง. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์. (2555).
- วิโรฒ ศรีสุโร. “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นนั้นสำคัญไฉน?”. ใน ชินศักดิ์ ตันติกุล. ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย. การประชุมทางวิชาการ เรื่อง ความหลากหลายของเรือนพื้นถิ่นไทย ระหว่างวันที่ 22-23 มิถุนายน พ.ศ. 2543 ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. กรุงเทพฯ: คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2544). หน้า 44-51.
- วีระ อินพันทัง. “การกลายรูปในเรือนลาวโซ่ง”. ใน วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 7 (7). (2553). หน้า 168-187.
- สมชาย นิลอาธิ. “เรือนอีสานและประเพณีการอยู่อาศัย”. ใน ณรงค์ศักดิ์ ราวะรินทร์ (บรรณาธิการ). เือนพื้นถิ่น: วิถีชีวิต และคติความเชื่อในโบราณ. มหาสารคาม: อภิศาการพิมพ์. (2555). หน้า 24-30.
- สมชาย นิลอาธิ. “ภูมิปัญญาในงานสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. หัวข้อบรรยายพิเศษหลักสูตรสถาปัตยกรรมระดับปริญญาโทและเอก. (ภาคต้น ปีการศึกษา 2556 วันที่ 16 สิงหาคม (2556). ณ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น). (2556).
- สมใจ นิ่มเล็ก. “สืบ: สถาปัตยกรรมอีสาน”. ใน วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย. 3 (4). (2549). หน้า 17-33.
- สมใจ นิ่มเล็ก. “สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น: ชาวสวน”. ศิลปสถาปัตยกรรมไทยศึกษา ลำดับที่ 1 ราชบัณฑิตชาวสวน. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี จำกัด. (2555 ก). หน้า 170-181.
- สมใจ นิ่มเล็ก. “ประเพณีการไล่กระรอก”. ศิลปสถาปัตยกรรมไทยศึกษา ลำดับที่ 1 ราชบัณฑิตชาวสวน. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี จำกัด. (2555 ข). หน้า 201-208.
- สมใจ นิ่มเล็ก. “ประเพณีการมัดกุ่ม”. ศิลปสถาปัตยกรรมไทยศึกษา ลำดับที่ 1 ราชบัณฑิตชาวสวน. กรุงเทพฯ: 21 เซ็นจูรี จำกัด. (2555 ค). หน้า 192-195.
- สุธิดา สัตยากร, และพุดตาน จันทรางกูร. ย่าง เียง เือน ครั้ง: การปรับตัวในการใช้ประโยชน์ที่ว่างที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตของชาวลาวครั้ง. กรุงเทพฯ: ห้างหุ้นส่วนจำกัด บี.บี. การพิมพ์และบรรจุภัณฑ์. (2555).
- อรศิริ ปาณินท์. “รูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น”. ใน นพดล ตั้งสกุล (บรรณาธิการ). สถาปัตยกรรมชุมชน ท้องถิ่น. (สัมมนาวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ระหว่างวันที่ 24-25 กรกฎาคม 2546). ขอนแก่น: โรงพิมพ์พระธรรมขันธ์. (2546). หน้า 1-9.
- อรศิริ ปาณินท์. บ้านและเรือนพวนบางปลาหม้า: จากเชียงขวางสู่ลุ่มน้ำภาคกลางของไทย. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์. (2555).
- อรศิริ ปาณินท์ และนพดล จันทวีระ. บ้านและเรือนพวนเชียงขวาง: การกลับมาตั้งถิ่นฐานใหม่ในพื้นที่เดิม. กรุงเทพฯ: อุษาคเนย์. (2554).
- ไชยพัฒน์ ภูษิสสวกรณ. “สืบอีสาน จากวาทกรรมถึงบทวิเคราะห์: แผนผัง ที่ว่าง รูปด้าน รูปทรง และการดำรงอยู่”. วารสารหน้าจั่ว ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย. 7 (7). (2553). หน้า 189-213.

Six Paradigms in the Vernacular Architectural Study

Tanit Satheinnam, Ph.D. Candidate
Nopadon Thungsakul, Ph.D., Assistant Professor

Faculty of Architecture
Khon Kaen University

Abstract

This article aims to provide the basic knowledge and understanding towards the vernacular architectural study through criticizing and discussing four crucial problems in the context of international and Thai. These are the confusion and ambiguity of the science; the diminished value as the building rather than the architecture; the destructive crisis of the vernacular architecture; and the indistinct study approach. The final of the article is to propose six new paradigms in the vernacular architectural study: the principle comprehension of the relation between human and environment; the dynamic and change acknowledgement; the vernacular enlightenment; the globalization literacy; the crisis countermeasure; and the inter-discipline adoption as well as redefining scope of the study. Such paradigms can be used to guide the further vernacular architectural study in the right and proper direction.

Key words: Vernacular Architecture / Study / Paradigm